

Marek Meško

*Παρατηρήσεις για τις κρεμαστές γέφυρες των Βενετών
και τα αμυντικά μέτρα των Βυζαντινών
κατά το διάστημα 1203-1204*

Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι η Δ΄ Σταυροφορία τελικά δεν έπληξε τον προβλεπομένο στόχο της αλλά κατέληξε στην πολιορκία και στη συνέχεια στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Εντούτοις είναι λιγότερο γνωστό, ότι οι σταυροφόροι πραγματοποίησαν κατά το διάστημα 1203-1204 συνολικά τρεις εφόδους κατά της βυζαντινής πρωτεύουσας. Στην αναμέτρηση αυτή έπαιξε σημαντικό ρόλο για την πλευρά των Βυζαντινών το παραθαλάσσιο τείχος του Κεράτιου Κόλπου, όπου τελικά και εκδηλώθηκε η κύρια επίθεση των Δυτικών. Επειδή το τείχος αυτό αποτελούσε από την μία πλευρά την τελευταία γραμμή άμυνας για τους Βυζαντινούς και από την άλλη το τελευταίο εμπόδιο για τους σταυροφόρους πριν αποκτήσουν την μεγαλύτερη λεία στην μέχρι τότε ανθρώπινη ιστορία¹, και οι δύο αντίπαλοι φρόντισαν να εφαρμόσουν στον αγώνα τους μερικά επινοήματα. Την εξέχουσα θέση μεταξύ αυτών είχαν οι κρεμαστές γέφυρες, τις οποίες κατασκεύασαν οι Βενετοί, ώστε να καταλάβουν τα τείχη με σχετική ευκολία το 1203, και οι βελτιώσεις στην κατασκευή των παραθαλάσσιων τειχών εκ μέρους των Βυζαντινών στις αρχές του 1204, οι οποίες θα συνητηθούν λεπτομερέστερα παρακάτω.

Πρώτη έφοδος (17.7.1203)

Το τείχος στο Κεράτιο Κόλπο είχε ύψος 10 μέτρα από το έδαφος ως τις επάλξεις και περιείχε 110 τετράγωνους πύργους². Η επικοινωνία της πόλης με την ακτή του Κερατίου Κόλπου και τα λιμάνια του διασφαλίζόταν δια μέσου των 14 πυλών και επίσης αγνώστου αριθμού πυλίδων στα διάφορα σημεία κατά μήκος του³. Εξαιτίας αυτού του λόγου, δηλαδή του σχετικά μικρού ύψους και επίσης εξαιτίας του γεγονότος, ότι τα τείχη δεν βρίσκονταν σε άμεση επα-

1. G. de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*. Editée et traduite par Edmond Faral. t. I, II. Paris 1972, § 250 (στο εξής: Villehardouin): "puis que li siecles fu estorez, ne fu tant gaainié en une ville".

2. Η αναφορά του Ιταλού ταξιδιώτη Buondelmonti, βλ. R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964, 287 (στο εξής: Constantinople).

3. Για την πιο λεπτομερή περιγραφή βλ. R. Janin, *Constantinople*, 287-293, επίσης σχετικά με τις πύλες και τις τοποθεσίες των σύμφωνα με τις από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ευρωπαϊκές πηγές και επιγραφές των βυζαντινών αυτοκρατόρων στα τείχη βλ. T. Preger, *Studien zur Topographie Konstantinopels*. BZ, 21 (1914) 461-471 (στο εξής: Studien).

φή με τα νερά του Κεράτιου Κόλπου⁴ εθεωρείτο αυτό το τείχος από τους Βυζαντινούς πολύ εύθραυστο σε ενδεχόμενες εχθρικές επιθέσεις⁵. Από την αφήγηση του Γοδεφρείδου Βιλλεαρδούνου φαίνεται, ότι στο ακριβώς ίδιο συμπέρασμα είχαν καταλήξει και οι Βενετοί⁶ με επικεφαλής τον δόγη Ερρίκο Ντάντολο⁷, μετά την διείσδυσή τους με τα πολεμικά σκάφη στον Κεράτιο Κόλπο στις 7 Ιουλίου 1203⁸. Οι Φράγγοι ισπότες αρνήθηκαν την συμμετοχή τους στο σχέδιο των Βενετών με το επιχείρημα, ότι δεν ήταν εξειδικευμένοι σε πόλεμο από

4. Σε αυτό το σημείο τα τείχη αυτά ήταν διαφορετικά από εκείνα της Προποντίδας, όπου δεν υπήρχε στενή λωρίδα γης ανάμεσα στα τείχη και την θάλασσα. Το γεγονός αυτό παρέμεινε χαρακτηριστικό για τα τείχη του Κεράτιου Κόλπου και μετά την άλωση της Πόλης από τους Τούρκους το 1453, όπως αποδεικνύουν οι αναφορές των ταξιδιωτών της περιόδου αυτής. Βλ. π.χ. P. Gyllius, *De topographia Constantinopoleos et illius antiquitatibus. Libri quatuor.* Lyon 1561, 53-54: "Muri maritime humiliores sunt terrestribus simplices quidem, sed bene crassi & turriti: ex parte finus absunt a littore plus minus quinquaginta passus ambulatorios". Αυτό το χωρίο μας πληροφορεί επίσης για την τότε απόσταση των τειχών από τον Κόλπο, που είναι 50 passi, δηλαδή 87,5 μέτρα (1 passus=1,75 μ). Ωστόσο, δεν μπορούμε να την αποδεχθούμε ως πιθανή στα τέλη του 12ου αιώνα, γιατί αλλιώς οι σταυροφόροι δεν θα μπορούσαν να επιτεθούν στα τείχη από τα πλόια τους. Η απόσταση αυτή έπρεπε να ήταν σημαντικά μικρότερη. Υπάρχει μία μελέτη του D. R. Reinsch στο περιοδικό Byzantinische Mitteilungen σχετική με την τοπογραφία των ακτών του Κεράτιου Κόλπου, που ενδεχομένως ασχολείται λεπτομερώς με το ζήτημα αυτό, δεν ήταν όμως προσιτή σε μας κατά τη συγγραφή αυτής της εργασίας. Βλ. επίσης σημείωση 81 παρακάτω.

5. Για αυτό από το έτος 717/8 και εξής σε περιόδους κυνόνου μία χονδρή σιδερένια αλυσίδα φύλαττε την είσοδο στα λιμάνια του Κερατίου Κόλπου. Με την ιστορία της αλυσίδας αυτής ασχολείται εν μέρει ο T. Preger στο άρθρο του, βλ. T. Preger, *Studien*, 272-280. Βλ. επίσης R. Janin, *Constantinople*, σ. 293. – W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*. Tübingen 1971, 308. Η αλυσίδα αυτή βρισκόταν στην θέση της, όταν στο Βόσπορο έφτασαν οι δυνάμεις των σταυροφόρων. Villehardouin, § 133. – Pauphilet, A.: *Historiens et chroniqueurs du Moyen Age. Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commynes*. Paris, Gallimard 1952, XLIV (στο εξής: Clari). – N. Χωνιάτης, *Nicetae Choniatae Historia*. CFHB, recensuit Ioannes Aloysius van Dieten. Pars prior, præfationem et textum continens. Berlin 1975, 542 (στο εξής: Χωνιάτης). – D. E. Queller – T. F. Madden, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople*.² Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1997, 118 (στο εξής: Conquest).

6. Villehardouin, § 162: "Mult s'accorderent li Venisiens que les eschieles fussent drescies es nés et que toz li assaus fust par devers la mer. (...) Ensi fu la fin del conseil que li Venisiens assauroient par mer".

7. Για την προσωπικότητα, τις πολιτικές απόψεις και τη δράση του Ερρίκου Ντάντολο πριν από την Δ΄ Σταυροφορία βλ. T. F. Madden: *Venice and Constantinople in 1171 and 1172: Enrico Dandolo's Attitudes towards Byzantium*. MHR, 8.2 (1993) 166-185.

8. Villehardouin, § 162. – Clari, XLIV. – Χωνιάτης, 543. – D. Freydank, Staroruské vyprávění o dobytí Konstantinopole r. 1204 (Novgorodský letopisec), *BSI*, 29, 1968, 339 (στο εξής: Vyprávění).

τα καταστρώματα των πλοίων⁹ και με αυτό τον τρόπο η πρώτη επίθεση των σταυροφόρων κατά των τειχών του Κεράτιου Κόλπου αποτέλεσε κυρίως βενετική υπόθεση.

Τακτική των Βενετών

Οι Βενετοί σχεδίασαν πολύ προσεκτικά και με πολλή πείρα το σχέδιο της εφόδου τους. Τοποθέτησαν πάνω στους ιστούς των πιο μεγάλων μεταγωγών πλοίων¹⁰ τις κρεμαστές μηχανικές γέφυρες¹¹, οι οποίες ήταν σημαντικά υψηλότερες από τις επάλξεις των τειχών και των πύργων¹². Ο ρόλος τους θα ήταν διπλός: από την μια πλευρά οι πολεμιστές πάνω τους θα έπρεπε να δίχνουν από αυτήν την πλεονεκτική θέση ο, τιδήποτε είχαν (πέτρες, βέλη, κ.α.) κατά των αμυνόμενων Βυζαντινών στις επάλξεις και από την άλλη πλευρά θα έπρεπε να πλησιάσουν οι γέφυρες αυτές τόσο κοντά στα τείχη, ώστε να μπορούν οι σταυροφόροι να πηδήξουν πάνω στα τείχη και να πολεμήσουν εναντίον όσων είχαν επιβιώσει από την προηγούμενη τοξιβολία.

Εν τω μεταξύ, από άλλα βενετικά πλοία (κυρίως από τις γαλέρες, επειδή αυτές ήταν πιο ευέλικτες χάροι στην κίνησή τους με κούπια) θα αποβιβάζονταν άλλα αποσπάσματα στρατιωτών και οι πολιορκητικές μηχανές. Επίσης, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι λιθοβόλες μηχανές των Βυζαντινών, οι οποίες ήταν τοποθετημένες πάνω στους πύργους, θα πλησίαζαν την περιοχή της συμπλοκής και τα υπόλοιπα μεταγωγικά και ιππαγωγά πλοία με τις λιθοβόλες μηχανές τους στους πρωραίους πυργίσκους τους. Από όλες τις περιγραφές της

9. Villehardouin, § 162: "Li François disoient que il ne se savoient mie si bien aidier sor mer com il savoient; mais quant il aroient lor chevaus et lor armes, il se savroient miels aidier par terre".

10. Η παρατηρηση αυτή επιβεβαιώνεται από την προσεκτική ερμηνεία του χρονικού του Geoffroy de Villehardouin, ο οποίος είναι πολύ συνεπής και ακριβής στις πληροφορίες του. Η αναφορά στις κρεμαστές γέφυρες – eschieles – που βρίσκαμε στο κείμενό του σε επτά περιπτώσεις συνοδεύεται πάντα από την τοποθέτησή τους πάνω στα μεταγωγικά πλοία, όχι στα ιππαγωγά ή στις γαλέρες. Βλ. Villehardouin, §§ 162, 164, 172, 232, 237, 240, 242. Το ίδιο συμπέρασμα ισχύει περίπου για τον Robert de Clari, ο οποίος όμως σε μία περίπτωση ισχυρίζεται ότι οι γέφυρες είχαν τοποθετηθεί από τους Βενετούς και στα ιππαγωγά πλοία και στις γαλέρες. Βλ. Clari, LXXIV. Προφανώς πρόκειται για λανθασμένη πληροφορία του συγγραφέα.

11. Βλ. το κείμενο παρακάτω.

12. Υπάρχει συμφωνία ανάμεσα σε όλες τις αφηγηματικές πηγές στο σημείο αυτό. Βλ. Villehardouin, § 232. – Clari, XLIV. – Χωνιάτης, 545. – Vyprávění, 342. – S. Patri, La relation russe de la quatrième croisade. *Byzantium*, 58², (1988) 491 (στο εξής: Relation).

επίθεσης των Βενετών στις 17 Ιουλίου 1203 προκύπτει εύγλωττα ότι εκείνη πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με αυτό το προμελετημένο σχέδιο¹³.

Το σχέδιο τους λειτουργούσε καλά¹⁴ και οι Βενετοί ήταν σύντομα σε θέση να καταστρέψουν με πολιορκητικό κριό ένα μέρος του τείχους¹⁵ και να καταλάβουν 25 ή 30 πύργους¹⁶. Επειδή όμως φοβόντουσαν πιθανή βυζαντινή αντεπίθεση, έβαλαν φωτιά στην περιοχή ανάμεσα στις θέσεις τους και τις θέσεις των Βυζαντινών¹⁷. Η ενέργεια αυτή εξελίχτηκε, σύμφωνα με τον Νικήτα Χωνιάτη, σε πυρπόληση της περιοχής των Πετρίων κάτω από τον πέμπτο λόφο της Πόλης μέχρι το λεγόμενο Δεύτερον¹⁸. Ταυτόχρονα, η πληροφορία αυτή μας προσδιορίζει το τμήμα των τειχών, όπου οι Βενετοί επιτέθηκαν για πρώτη φορά εναντίον των Βυζαντινών.

Το ξήτημα σε σχέση με τις κρεμαστές γέφυρες

Το πιο σπουδαίο στοιχείο για την επιτυχία του σχεδίου αυτού αποτελούσαν προφανώς οι κρεμαστές μηχανικές γέφυρες, οι οποίες ήταν το κύριο επινόημα, και επομένως η δόξα των Βενετών, και συνέβαλαν στην ήττα των Βυζαντινών. Στη συνέχεια οι γέφυρες αυτές έγιναν μισητές από τους Βυζαντινούς¹⁹. Πουα

13. Για τις περιγραφές της εφόδου αυτής βλ. Villehardouin, §§ 172-175. – Clari, XLIV. – Χωνιάτης, 545.

14. Βλ. το κείμενο παρακάτω.

15. Χωνιάτης, 545. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 124.

16. Villehardouin, § 175: "il saisissent. XXV. des tors et garnissent de lors gent". - *Epistola comiti Sancti Pauli ad Heinricum ducem de Lovanio*. Annales Colonienses maximi. MGH SS, XVII. Leipzig 1925, 813 (στο εξής: Epistola): "dux et Venetii (...) intraverunt cum virtuoso impetu civitatem, 30 turribus lucri factis". – E. I. Σταματιάδης, 'Ιστορία τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῆς αὐτόθι ἔξουσίας αὐτῶν 1204-1261 Μ. Χ. Αθήνα 1865, 21 (στο εξής: 'Ιστορία). – J. Longnon, *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*. Paris 1949, 39 (στο εξής: *Morée*). – C. M. Brand, *Byzantium confronts the West 1180-1204*. Cambridge 1968, 240 (στο εξής: *Byzantium*). – D.E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 124.

17. Relation, 480: "Πύριοε πριπηδύπε κε Судъ (...) огнь въвергопша". – E. I. Σταματιάδης, 'Ιστορία, 21. – J. Longnon, *Morée*, 39. – C. M. Brand, *Byzantium*, 240. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 125.

18. Χωνιάτης, 568-570. – T. F. Madden, *The Fires of the Fourth Crusade in Constantinople 1203-1204: a Damage Assessment*. *BZ*, 84-85¹ (1991-1992) 90, 93. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 125. – C. M. Brand, *Byzantium*, 240. Βλ. επίσης εικόνες 1 και 2 παρακάτω.

19. Σε μία περίπτωση στο κείμενο του Νικήτα Χωνιάτη (Χωνιάτης, 567) οι κρεμαστές γέφυρες χαρακτηρίζονται ως "φρικάδεις".

όμως ήταν η πραγματική μορφή και δομή τους και πώς λειτουργούσαν; Μέχρι σήμερα οι ερευνητές δεν έδωσαν την οριστική απάντηση σε αυτό το πρόβλημα σε ειδικές μελέτες ή σε μονογραφίες σχετικές με την ιστορία της Δ΄ Σταυροφορίας²⁰. Η πιο λεπτομερής περιγραφή των κρεμαστών μηχανικών γεφυρών στις αφηγηματικές πηγές της ίδιας περιόδου βρίσκεται στο χρονικό του υποδεέστερου κατά την τάξη ιππότη Robert de Clari, η οποία εξαιτίας της σπουδαιότητας της παρατίθεται εδώ ολόκληρη σε νεοελληνική μετάφραση:

«[Ο Δόγης] διέταξε να δέσουν πολύ σφικτά μεταξύ τους τις κεραίες των πλοίων, οι οποίες είχαν ύψος πάνω από τριάντα πήχεις, και να τις κολλήσουν με γερά σχοινιά στους ιστούς και πάνω από τις κεραίες κτίσανε γέφυρες ανθεκτικές, και βάλανε γερά καρούλια από την πλευρά των σχοινιών, και οι γέφυρες ήταν τόσο φαρδιές που ακόμα και τρεις ιππότες πλήρως οπλισμένοι μπορούσαν να προχωρούν πάνω τους ο ένας πλάι στο άλλο. Ο Δόγης διέταξε επίσης να καλύψουν τις εξωτερικές πλευρές των γεφυρών με χοντρό και τραχύ πανί, έτοι ώστε αυτοί που θα πήγαιναν πάνω τους για να κάνουν την έφοδο να μην ανησυχήσουν ούτε για τα χτυπήματα από βαλλίστρες ούτε για τα βέλη. Και οι γέφυρες που προεξείχαν από τα πλοία ήταν τόσο ψηλά πάνω, ώστε η γέφυρα υπήρχε περίπου σαράντα πήχεις πάνω από το έδαφος, ίσως και περισσότερο»²¹.

Από την περιγραφή αυτή όμως προκύπτουν μερικά προβλήματα. Το πρώτο πρόβλημα αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι Βενετοί τοποθέτησαν τις κεραίες πάνω στους ιστούς των πλοίων, προκειμένου να δημιουργήθει μια στέρεα βάση

20. Οι πιο πετυχημένες περιγραφές αναφέρονται από τον Ch. M. Brand και από τους ερευνητές D. E. Queller και T. F. Madden. Bλ. C. M. Brand, *Byzantium*, 238. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 122. Εντούτοις, αντές οι περιγραφές επαναλαμβάνουν μόνο τις πληροφορίες που είναι ήδη γνωστές από την περιγραφή του Robert de Clari (βλ. την σημείωση παρακάτω) και δεν προσπαθούν να εξετάζουν πιο λεπτομερειακά την κατασκευή τους. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την μελέτη της βιβλιογραφίας σχετικής με την Δ΄ σταυροφορία προσιτή και γνωστή σε μας.

21. Clari, XLIV: "Il fist [li Dux] prendre les antennes qui portent les voiles des nefs, qui bien avoient trente toises de long ou plus si les fist très bien lier et attachier à bones cordes aus mas, et fist faire bons pons par de sur, et bons puis en costé de corde; si estoit li pons si lés que trois chevalier armé y povoient aler de front. Et fist li Dux les pons si bien garnir et couvriraus cotés d'esclavine et de toile que cil qui montassent pour assaillir n'eussent garde ne de carreaux d'arbalistes ne de saiettes; et lançoit li pons tant avant outre la nef qu'il avoit bien de hauteur, du pont jusques à terre, près de quarante toises ou plus". Υπάρχει όμως και μία άλλη πιο σύντομη περιγραφή που προέρχεται από τον Ούγο, κόμη του St. Paul και βρίσκεται στο γράμμα του προς τον κόμη Ερρίκο Α΄ της Louvain (1190-1235). Αν και δεν περιέχει τόσες λεπτομέρειες, όπως η περιγραφή του Robert de Clari, αναφέρει, ότι πάνω στην γέφυρα μπορούσαν να προχωρήσουν τέσσερις (και όχι μόνο τρεις) πολεμαστές ταυτόχρονα. Epistola, 813: "et super quemlibet pontem poterant ire 4 milites de fronte."

για μια κρεμαστή γέφυρα και δεύτερον, τί σημαίνει η αναφορά του Robert de Clari, ότι οι γέφυρες ήταν 40 πήχεις ψηλά πάνω από το έδαφος. Και τα δύο αυτά προβλήματα έχουν σχέση με την κατασκευή και τις διαστάσεις των μεταγωγικών πλοίων των σταυροφόρων και της λατινικής Δύσεως γενικότερα και δεν μπορούν να απαντηθούν, χωρίς να υπάρξει μια ειδική μελέτη πάνω σε αυτό το ζήτημα. Ευτυχώς μια τέτοια μελέτη δημοσιεύτηκε σχετικά πρόσφατα από τον J.M. Pryor, στην οποία παρατίθεται μια πολύ πετυχημένη αναπαράσταση του μεγάλου μεταγωγικού στρογγυλού πλοίου της Μεσογείου κατά των 130 αιώνα. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον προξενεί το δεύτερο και τρίτο μέρος της μελέτης αυτής, όπου περιγράφεται ο εξοπλισμός του πλοίου, οι ιστοί, οι κεραίες και τα ξάρτια γενικά²².

Μελετώντας την αναπαράσταση του J. M. Pryor μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, ότι οι κεραίες που ήταν δεμένες μεταξύ τους²³ ενδεχομένως να ήταν τοποθετημένες οριζόντια, η μια από την δεξιά και η άλλη από την αριστερή πλευρά των δύο ιστών του πλοίου ώστε στο μπροστινό μέρος οι άκρες των κεραίων να εκτείνονται μακριά προς τα εμπρός και να ξεπερνούν σημαντικά την πλώρη του πλοίου. Προκειμένου να βρίσκεται σε ισορροπία το μπροστινό τμήμα της δομής της κρεμαστής γέφυρας και να μη ξεφεύγει από την οριζόντια θέση του ίσως οι Βενετοί τοποθέτησαν στις πίσω άκρες των κεραίων ένα ανάλογο αντίβαρο. Για την τοποθέτηση – σταθεροποίηση των κεραίων χρησιμοποιήθηκαν τα καρούλια στους ιστούς²⁴, μέσω των οποίων κανονικά περνούσαν τα σχοινιά, τα οποία κρατούσαν την καθεμία κεραία στην θέση της²⁵. Για αυτό το λόγο ίσως ήταν δυνατόν να ανεβάζουν και να κατεβάζουν τις γέφυρες οι Βενετοί, όπως μαρτυρείται στο χρονικό του Νικήτα Χωνιάτη²⁶.

Στις αφηγηματικές πηγές αναφέρεται ότι οι γέφυρες βρίσκονταν πολύ ψηλά και όπως έχει προαναφερθεί κατά τον Robert de Clari, οι γέφυρες βρίσκονταν 40 πήχεις (*toses*) πάνω από το έδαφος. Η πληροφορία αυτή είναι όμως πολύ

22. J. H. Pryor, *The Naval Architecture of Crusader Transport Ships. A Reconstruction of some Archetypes of round-hulled sailing Ships*, Part I, II, III, In.: *Commerce, Shipping and naval Warfare in the medieval Mediterranean*. London, Variorum Reprints 1981 (στο εξής: Ships).

23. Βλ. την περιγραφή από το κείμενο του Robert de Clari παραπάνω.

24. Βλ. εικόνες 4 και 5 παρακάτω.

25. J. H. Pryor, *Ships*. Part II, 286.

26. Χωνιάτης, 544: "βοείας δοραῖς φραξάμενοι ταῦτα, ὡς εἶεν πυρὶ ἀδήτωτα, καν ταῖς κεραίαις τεκτηνάμενοι κλίμακας τὰς βαθύτας μηρινθώδεις ἔχούσας ὑποχαλωμένας τε διὰ κάλων καὶ αὐθίς αἰρομένας εἰς ὑψος προσδεδεμένων".

προβληματική, γιατί 40 πήχεις είναι περίπου 80 μέτρα²⁷. Η απάντηση σε αυτό το ζήτημα προκύπτει πάλι μέσα από τη μελέτη του J. M. Pryor. Ο J. M. Pryor δεν υπολογίζει μόνο το ύψος των ιστών²⁸, αλλά και αναφέρει, ότι τα καρούλια δεν έπρεπε να βρίσκονταν παραπάνω από 20 μέτρα πάνω από την κουπαστή του πλοίου²⁹. Αφού αναφέραμε ότι μέσω των καρουλιών αυτών περνούσαν τα σχοινιά, τα οποία κρατούσαν τις κερδίες και στην κανονική και στην νέα θέση τους, πρέπει οι γέφυρες να βρίσκονταν λίγο πιο κάτω, δηλαδή 19 μέτρα το πολύ πάνω από την κουπαστή και στην συνέχεια περίπου 26 μέτρα πάνω από την επιφάνεια του νερού³⁰.

Είναι προφανές, ότι αυτό το συμπέρασμα συμπίπτει με τις μαρτυρίες των γραπτών πηγών και με το πραγματικό ύψος των παραθαλάσσιων τειχών του Κερατίου Κόλπου, τα οποία, όπως ελέχθη παραπάνω, είχαν ύψος 10 μέτρα. Ίσως οι Βενετοί δεν ανέβασαν τις κρεμαστές γέφυρες τόσο ψηλά (δηλαδή περίπου 26 μέτρα πάνω από το έδαφος) αλλά τις τοποθέτησαν πιο χαμηλά γιατί αλλιώς δεν θα μπορούσαν οι στρατιώτες, οι οποίοι βρίσκονταν πάνω τους, να πηδήξουν στις επάλξεις των τειχών και των πύργων για να πολεμήσουν τους Βυζαντινούς εκ του συστάδην³¹. Εντούτοις οι Βυζαντινοί δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν ένα τέτοιου είδους επινόημα και τράπηκαν γρήγορα σε φυγή³².

27. Σύμφωνα με την παραπομπή 15 στην σελίδα 176 της ιταλικής έκδοσης του κειμένου του Robert de Clari 1 πήχη = 6 πόδια. R. de Clari, *La conquista di Constantinopoli (1198-1216)*. Genova 1972, 176 (στο εξής: Conquista). Αφού 1 βενετικό πόδι = 0,348 μ (Ships. Part I, 174), οι 40 πήχεις ισοδυναμούν με 83,52 μ. Ο κόμης Ούγο του St. Paul είναι πιο επιφυλακτικός στις εκτιμήσεις του, διότι αναφέρει ότι οι γέφυρες βρίσκονταν σε ύψος 100 ποδιών, δηλαδή 34,8 μ. Epistola, 813: "Dux vero Veneti super quamlibet navim construxit de antembris pontem altissimum in altitudine 100 pedes habentem".

28. Ο πρωράιος ιστός πρέπει να είχε 36,48 μ και ο μεσαίος 34,25 μ συνολικό ύψος, από την καρίνα των πλοίων και όχι μόνο από το κατάστρωμα. Βλ. J. H. Pryor, Ships. Part II, 286.

29. J. H. Pryor, Ships. Part II, 290.

30. Βλ. την εικόνα 4 παρακάτω.

31. Ωστόσο οι σταυροφόροι είχαν το πλεονέκτημα της υψηλότερης θέσης, βλ. Χωνιάτης, 545: "ἐξ ὑπερδεξιῶν μαχόμενοι καὶ κατὰ κορυφὴν οἰον ἐφεστῶτες καὶ βάλλοντες". Κατά την προσέγγιση των γεφυρών προς τα τείχη αντάλλαξαν σε μερικά σημεία οι σταυροφόροι τα χτυπήματα με τους Βυζαντινούς στρατιώτες, οι οποίοι βρίσκονταν στις επάλξεις. Villehardouin, § 172: "les eschies des nés aprochier si durement que en plusors leus s'entreferoient d'espees et de lances".

32. Χωνιάτης, 545: "ἔπειτα τοῖς ἐπὶ τὸν πύργων συμπλέκονται καὶ τρέπονται τούτους ὁρδίως". – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 124.

Δεύτερη έφοδος (9.4.1204)

Η δεύτερη αναμέτρηση μεταξύ Βυζαντινών και Σταυροφόρων δεν ήταν απλή επανάληψη της πρώτης. Και οι δυο πλευρές εξέτασαν εκ νέου την τακτική τους και σύμφωνα με τις εμπειρίες τους από την πρώτη συμπλοκή προετοίμαζαν από το τέλος του 1203 / αρχές του 1204 τις δυνάμεις τους για την αναπόφευκτη μάχη. Μόνο το σκηνικό παρέμεινε το ίδιο. Η κύρια επίθεση των σταυροφόρων εκδηλώθηκε στις 9 και στις 12 Απριλίου 1204 κατά των τειχών του Κεράτιου Κόλπου, πάλι ανάμεσα στην περιοχή των Πετρίων και τις Βλαχέρνες³³.

Αμυντικά μέτρα των Βυζαντινών

Οι Βυζαντινοί γρήγορα αντιλήφθηκαν σύμφωνα με την εμπειρία από την πρώτη τους κιόλας αναμέτρηση με τους σταυροφόρους, ότι η κύρια απειλή για τα τείχη στο Κεράτιο Κόλπο ήταν οι τρομερές γέφυρες που ήταν τοποθετημένες ψηλά στα κατάρτια των μεγάλων βενετικών μεταγωγικών πλοίων³⁴. Ενδεχομένως για αυτό το λόγο, μεταξύ των άλλων, προσπάθησαν την 1η Δεκεμβρίου 1203 να επιτεθούν³⁵ και έπειτα, στις αρχές του 1204, να πυρπολήσουν τον στόλο των Βενετών³⁶. Το σχέδιο αυτό όμως δεν πέτυχε και σύντομα, μετά το επιτυχημένο πραξικόπημα, έγιναν αλλαγές στο θρόνο του Βυζαντίου.

Ο νέος γηέτης της Βυζαντινής αυτοκρατορίας Αλέξιος Ε΄ Δούκας Μούρτζουφλος³⁷ δεν συνέχισε την προηγουμένη προσπάθεια και έστρεψε την προσο-

33. Χωνιάτης, 568: "δες ἐκ τῆς τοῦ Εὐεργέτου μονῆς ἐς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα γραμμικῶς ἐκμηκίζεται, ἐμπεπλοισμένος ὥν καὶ ἀνεσκαμμένος τὰ ἔνδον οἰκόπεδα καὶ παντὸς ἐψιλωμένος ἡδέος θεάματος". – Relation, 488-490: "προτυ με Σήτομυ Σπασυ ζωεμην Βεργετις, προτιυ ισπιγασυ, στασα Ζε ι δο Λαχερηπη". Βλ. εικόνα 1 παρακάτω.

34. C. M. Brand, *Byzantium*, 253. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 177.

35. *Devastatio Constantinopolitana*. Annales Herbipolenses. MGH SS, XVI. Leipzig 1925, 11 (στο εξής: Devastatio). – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 153.

36. Στη 1η Ιανουαρίου 1204. Villehardouin, §§ 217-218. – Clari, LX. – Devastatio, 11. – Vyprávění, 342. – J. Longnon, *Morée*, 43. – C. M. Brand, *Byzantium*, 249. – D. E. Queller - T. F. Madden, *Conquest*, 158.

37. Για την σταδιοδομία του βλ. την ειδική μελέτη B. Hendrickx – C. Matzukis, Alexios V Doukas Mourtzouphlos: His Life, Reign and Death (?-1204). *Ελληνικά*, 31 (1979) 108-132.

χή του στα ίδια τα παραθαλάσσια τείχη, τα οποία σύμφωνα με τον Νικήτα Χωνιάτη «διά δοκάνων ἀνύψωσε»³⁸. Δυστυχώς δεν διαθέτουμε καμία άλλη πιο λεπτομερή περιγραφή αυτού του αμυντικού μέτρου των Βυζαντινών, εκτός της αναφοράς, η οποία βρίσκεται στο γράμμα του κόμη Βαλδουίνου της Φλάνδρας προς τον πάπα Ιννοκέντιο Γ' (1198-1216)³⁹. Όμως ούτε το γράμμα του Βαλδουίνου δεν μας προσφέρει μία σαφή περιγραφή των ξύλινων κατασκευών. Εξαιτίας αυτού είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς, κατά πόσο τα τείχη ανυψώθηκαν, και ποια ήταν τελική τους όψη μετά την βελτίωσή τους⁴⁰. Επίσης ο Μούρτζουφλος διέταξε να εκσκάψουν οι κάτοικοι της πόλης διπλή τάφρο μπροστά από τα τείχη στο Κεράτιο Κόλπο⁴¹, και να κτίσουν πίσω από αυτήν και μπροστά από το κύριο τείχος ένα δεύτερο χαμηλότερο τείχος ώστε να εμποδίζουν την προσέγγιση των πολιορκητικών μηχανών των Σταυροφόρων στην βάση των τειχών⁴², οι οποίες προκάλεσαν τόσες ζημιές στο τείχος κατά την διάρκεια της πετυχημένης πρώτης επίθεσης των Βενετών τον Ιούλιο του 1203⁴³.

Στη συνέχεια οι Βυζαντινοί τοποθέτησαν πάνω στους πύργους υψηλές ξύ-

38. Χωνιάτης, 566. Βλ. επίσης Villehardouin, § 233. – Clari, LXI. – J. Longnon, *Morée*, 44. – C. M. Brand, *Byzantium*, 249. – I. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία των Βυζαντινού κράτους*. Τόμος Γ', Μέρος πρώτο. Θεσσαλονίκη 1999, 354 (στο εξής: *Ιστορία*).

39. *Litterae Balduini ad papam Innocentii III pp. Regestorum*, lib. VII: CLII, PL CCXV. Accurante J.-P. Migne. Turnhout 1970 (φωτ. ανατ.), 448 (στο εξής: *Litterae*). Το γράμμα αυτό του κόμη Βαλδουίνου στον πάπα είναι σχεδόν κατά λέξη ίδιο με το γράμμα που έστειλε ο Βαλδουίνος στον αρχιεπίσκοπο της Κολωνίας Αδόλφο (1193-1205). Βλ. *Epistola Balduini ad Adolphi Coloniensi archiepiscopum. Annales Colonienses maximi*. MGH SS, XVII. Leipzig 1925, 815-818.

40. Για αυτόν τον λόγο η εικόνα που παραθέτουμε περιέχει μόνο την αναπαράσταση των ξύλινων κατασκευών στους πύργους, αλλά όχι και στα τείχη. Γενικά μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι και αυτές οι κατασκευές είχαν περισσότερους, δηλαδή τρεις ή τέσσερις ορόφους και πάνω σε αυτούς ήταν τοποτεθημένες οι λιθοβόλες μηχανές. Αν και αυτό το απόσπασμα αρχίζει με τη λέξη *turris*, δηλαδή πύργοι, νομίζουμε, ότι αναφέρεται στις ξύλινες κατασκευές στα τείχη, επειδή η αναφορά για τους ξύλινους πύργους βρίσκεται στο κείμενο λίγο πιο κάτω (βλ. σημείωση 45). *Litterae* 448-449: "turris lignea erigitur super murum stationibus tribus aut quatuor multitudinem continentibus armatorum. Nihilominus etiam inter quaslibet duas turres, seu petraria, seu mangonellus erigitur". Βλ. την εικόνα 6 παρακάτω.

41. Οι ερευνητές D. E. Queller και T. F. Madden αναφέρουν στο βιβλίο τους και άλλα δύο σημεία από το χρονικά του Βιλλεαρδουίνου και του Robert de Clari. Εντούτοις δεν μπορέσαμε να βρούμε καμία αναφορά σχετική με αυτήν την τάφρο στα κείμενα. Βλ. D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 177, σημείωση 35.

42. *Litterae*, 449: "Murum etiam ipsum murus circumcingit inferior, duplexque fossatum ne muris ulla applicari possent ingenia sub quibus valerent latitare fossores".

43. Βλ. το κείμενο παραπάνω.

λινες κατασκευές, οι οποίες θα αναφερθούν στο κείμενο παρακάτω ως ξύλινοι πύργοι. Αυτοί οι πύργοι είχαν σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Βιλλεαρδούνου δύο ή τρεις ορόφους⁴⁴, ενώ ο Robert de Clari και ο κόμης Βαλδουίνος της Φλάνδρας ισχυρίζονται ότι είχαν έξι⁴⁵, επτά ή τουλάχιστον πέντε ορόφους⁴⁶. Το ύψος τους αναφέρεται από τον Robert de Clari, ο οποίος λέει ότι με αυτό τον τρόπο οι πύργοι με τις ξύλινες δομές πάνω τους είχαν συνολικό ύψος 100 πήχεις⁴⁷. Όπως και στην περίπτωση του ύψους των κρεμαστών γεφυρών, δεν είναι δυνατόν να παραβλέψουμε ότι ο χρονικογράφος αυτός υπερβάλλει πάλι σημαντικά. Ισως το συνολικό ύψος των πύργων διπλασιάστηκε και έφτασε γύρω στα 24 μέτρα ή λιγό παραπάνω⁴⁸, διότι από τις περιγραφές των πηγών τις σχετικές με τις επόμενες δύο επιθέσεις προκύπτει η εντύπωση, ότι οι επάλξεις των νεόκτιστων ξύλινων πύργων βρίσκονταν τουλάχιστον στο ίδιο ύψος με τις κρεμαστές γέφυρες των βενετικών πλοίων⁴⁹. Από την μπροστινή πλευρά κάλυπταν τους πύργους γερές ξύλινες σανίδες, προκειμένου να αντέξουν τα βλήματα των λιθοβόλων μηχανών⁵⁰. Στην συνέχεια, για να μην πυρποληθούν αυτοί οι πύργοι εύκολα, οι Βυζαντινοί τους κάλυψαν και με δέρματα βοδιών⁵¹.

Εντούτοις οι ενέργειές τους δεν περιορίστηκαν μόνο σε αυτά. Οι Βυζαντινοί δεν εγκατέλειψαν τον στόχο τους να καταστρέψουν τα «γεφυροφόρα»⁵² βενετι-

44. Villehardouin, § 233: "ne n'i avoit si halte tor ou il ne feüssent.II. estages ou.III. de fust, por plus alcier".

45. Literæ, 449: "Turribus autem supereriguntur lignæ turres altissimæ stationum sex".

46. Clari, LXIX: "les bretesches qui estoient par desus les tours de pierre, ne n'y avoit bretesches où il n'eust sept estages, ou six, ou cinq au moins".

47. Clari, LXI. Το ύψος θα ήταν δηλαδή 208, 8 μ. Βλ. σημείωση 27 παραπάνω.

48. Στην αναπαράστασή μας υπολογίσαμε για κάθε όροφο 3 μ ύψος. Αυτή η υπόθεση βασίζεται στην εικόνα Α του έργου του Ch. Gravett, R. και της Ch. Hook, σχετικού με την μεσαιωνική πολιορκητική τέχνη. Η εικόνα αυτή λοιπόν δείχνει έναν πολιορκητικό πύργο με τέσσερις ορόφους, ο οποίος ενδεχομένως να είχε ανάλογη κατασκευή με τους ξύλινους πύργους των Βυζαντινών. Βλ. Ch. Gravett – R. Hook – Ch. Hook, *Medieval siege Warfare*. London, Osprey Publishing 2000, 33. Επίσης καταλήξαμε στο συμπέρασμα, ότι ένας τέτοιος ξύλινος πύργος πρέπει να είχε τέσσερις ορόφους, δηλαδή ανάμεσα των αναφορών του Robert de Clari, του Βαλδουίνου, και του Βιλλεαρδούνου. Με αυτό τον τρόπο το συνολικό ύψος της κατασκευής αυτής ανέρχεται στα 12 μ. Βλ. το κείμενο και σημειώσεις 44-46 παραπάνω.

49. Βλ. το κείμενο παρακάτω.

50. Clari, LXI: "et fissent ces tours de fust bien hourder par dehors de bons ains".

51. Clari, LXI: "et bien couvrir par desur de bons cuis". Επίσης βλ. Clari, LXIX: "et fissent molt bien couvrir de bons cuirs par dehors" και Clari, LXXIV: "les cuirs dont eles erent couvertes".

52. Αυτή η λέξη δημιουργήθηκε περ analogiam με τον όρο "κλιμακοφόρος", τον οποίο χρησιμο-

κά πλοία, αλλά μετέβαλλαν την τακτική τους. Ο Νικήτας Χωνιάτης δεν μας δίνει καμία πληροφορία, αλλά από την περιγραφή των δύο δυτικών χρονικογράφων προκύπτει η εντύπωση, ότι οι Βυζαντινοί συγκέντρωσαν πάνω στα τείχη δύσες λιθοβόλες μηχανές είχαν στη διάθεσή τους και κατά την διάρκεια των δύο επιθέσεων των σταυροφόρων τις έθεσαν σε λειτουργία, ώστε να ρίχνουν συνέχεια κατά των πλοίων με τις γέφυρες που πλησίαζαν τα παραθαλάσσια τείχη⁵³.

Τακτική των σταυροφόρων

Στις δύο επιθέσεις στις 9 και 12 Απριλίου 1204 κατά των παραθαλάσσιων τειχών συμμετείχαν πια και οι Φράγγοι ιππότες, οι οποίοι αρνήθηκαν να συμπράξουν το 1203. Η συμμετοχή τους όμως δεν επηρέασε ουσιαστικά την υλοποίηση των πολεμικών σχεδίων, επειδή οι Φράγγοι υιοθέτησαν την επιτυχημένη βασική τακτική των Βενετών⁵⁴, την οποία περιγράψαμε παραπάνω κατά την πρώτη έφοδό τους το 1203. Η μοναδική διαφορά ίσως να ήταν ο πιο «μαζικός» χαρακτήρας της επόμενης επιθέσεως, αφού οι δύο κύριες δυνάμεις της σταυροφορικής στρατιάς τελικά ενώθηκαν και συγκέντρωσαν τις προσπάθειές τους μόνο κατά των τειχών στον Κεράτιο Κόλπο⁵⁵.

Παρόλο που σε γενικές γραμμές, όπως ελέχθη παραπάνω, η τακτική δεν μεταβλήθηκε, από τις αναφορές των γραπτών πηγών τις σχετικές με τις δύο επιθέσεις των σταυροφόρων στις 9 και 12 Απριλίου 1204 μπορεί κανείς να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι Βενετοί αναγκάστηκαν εξαιτίας των αμυντικών μέτρων των Βυζαντινών⁵⁶ να αναβαθμίσουν την τακτική τους και να αναπτύξουν

ποιεί ο Νικήτας Χωνιάτης, βλ. π.χ. Χωνιάτης, 569: "κλιμακοφόροι νῆες".

53. Σύμφωνα με τον Robert de Clari οι Βυζαντινοί τοποθέτησαν στα τείχη 40 λιθοβόλες μηχανές και κατόπιν, δηλαδή κατά την διάρκεια της εφόδου των σταυροφόρων την 9η Απριλίου 1204, ο αριθμός τους αυξήθηκε στις 60. Clari, LXI, LXXIV.

54. Την κεφαλαιώδη συμβολή των Βενετών αναγνωρίζει για παράδειγμα Αικ. Χριστοφιλοπούλου, βλ. Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή ιστορία. Γ' I 1081-1204*. Αθήνα 2001, 224 (στο εξής: *Ιστορία*).

55. Άλλη μία διαφορά ήταν επίσης η χρήση των πολιορκητικών μηχανών από τους Φράγκους ιππότες την 9η Απριλίου κατά των τειχών του Κεράτιου Κόλπου. C. M. Brand, *Byzantium*, 253. – J. Longnon, *Morée*, 45. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 178. Την τακτική όμως εγκατέλειψαν τρεις μέρες αργότερα, επειδή οι Βυζαντινοί κατάφεραν να τις καταστρέψουν ρίχνοντας πάνω σε αυτές μεγάλες πέτρες. Clari, LXXI. – Χωνιάτης, 569.

56. Τα αμυντικά μέτρα των Βυζαντινών δεν ήταν δυνατόν να μην έβλεπαν οι Σταυροφόροι, οι οποίοι στρατοπέδευσαν στην απέναντι ακτή του Κεράτιου Κόλπου, στο Γαλατά. Πράγματι, από την

νέα επινοήματα. Για παράδειγμα η τοποθέτηση των λιθοβόλων μηχανών κατά μήκος των τειχών από τους Βυζαντινούς είχε ως αποτέλεσμα να «θωρακίσουν» οι Βενετοί τα «γεφυροφόρα» πλοία τους με γερές και ανθεκτικές ξύλινες σανίδες καλυμμένες με ένα παχύ στρώμα από κληματίδες αμπελιών, ώστε να αποφύγουν την πιθανή βύθισή τους από τα βαριά βλήματα των Βυζαντινών⁵⁷.

Ωστόσο η αποτυχημένη απόπειρα των σταυροφόρων την 9η Απριλίου 1204⁵⁸ να καταλάβουν κάτω από τις νέες συνθήκες τα παραθαλάσσια τείχη έδειχνε ότι αυτή τη φορά η επιχείρηση δεν θα ήταν τόσο εύκολη. Οι Βυζαντινοί πέτυχαν χάρη στους υψηλούς ξύλινους πύργους και στις κατασκευές πάνω στα τείχη, όπως τονίζουν και οι δύο αντίταλες πλευρές⁵⁹, να απορρούσουν όλες τις επιθέσεις των σταυροφόρων. Αντίθετα οι Βενετοί δεν μπορούσαν ούτε από τις υψηλές κρεμαστές γέφυρες τους να καταλάβουν αυτούς τους ξύλινους πύργους και για αυτό τον λόγο αναγκάστηκαν, μαζί με τους Φράγγους ιππότες να υποχωρήσουν με βαριές απώλειες⁶⁰. Προφανώς τα «γεφυροφόρα» πλοία των Βενετών δεν πέτυχαν τον στόχο τους και δεν μπορούσαν να πλησιάσουν αρκετά κοντά στους πύργους⁶¹, αν και σε μερικές περιπτώσεις οι αμυνόμενοι Βυζαντινοί και οι επιτιθέμενοι σταυροφόροι στις γέφυρες αντάλλαξαν μεταξύ τους κτυπήματα με λόγχες⁶².

σύγκριση των εκπληκτικά λεπτομερών περιγραφών των δυτικών χρονικογράφων με τις λακωνικές και πολύ σύντομες αναφορές του Νικήτα Χωνιάτη προκύπτει η εντύπωση ότι οι σταυροφόροι παρατηρούσαν και μελετούσαν πολύ προσεκτικά τις προετοιμασίες των Βυζαντινών.

57. Clari, LXI, LXXIV.

58. Βλ. τις περιγραφές της επίθεσης αυτής, Villehardouin, §§ 237-238. – Clari, LXX-LXXI. – Χωνιάτης, 568-569.

59. Clari, LXI: "Et ne fut mie merveille s'il fisen ce, car molt en eurent grant loisir". – Χωνιάτης, 569: "ἡν δέ πως τὰ Ἀρμαίων ἐπιχατέστερα". – Literæ, 450: "fuiimus tanta perpessi, ut inimicis nostris in opprobrium verteremur, quorum ea die pars fuit per cuncta superior." Επίσης C. M. Brand, Byzantium, 254. – D. E. Queller – T. F. Madden, Conquest, 178.

60. Villehardouin, § 238. – Clari, LXXI. – Devastatio, 12. Το Χρονικό του Novgorod αναφέρει, ότι οι σταυροφόροι είχαν 100 νεκρούς. Vyprávění, 341. – Relation, 489.

61. Χωνιάτης, 569: "αἱ τε γὰρ κλιμακοφόροι νῆες (...) ἀπρακτοὶ τῶν τειχῶν ἀπενορύσθησαν".

62. Villehardouin, § 237: "et en mains leus refuiren les eschieles des nés si aprochies, que cil des tors et des murs et cil des eschieles s'entreferoient des glaives de main tenan".

63. Επειδή η αποτυχία αυτή τους φαινόταν ως θεῖκή τυμωρία για τα αμαρτήματά τους.

Τρίτη έφοδος (12.4.1204)

Η αποτυχία των σταυροφόρων μπροστά από τα τείχη του Κεράτιου Κόλπου είχε ως αποτέλεσμα την πτώση του θηικού τόσο των στρατιωτών όσο και των ηγετών της συμμαχικής στρατιάς⁶³. Οι Βενετοί όμως είχαν εμπιστοσύνη στην τακτική τους και τελικά η επιμονή τους έπεισε εκ νέου τους σταυροφόρους να δώσουν ακόμη μια μάχη και μάλιστα κατά του ίδιου σημείου των τειχών όπως και τις δύο προηγούμενες φορές⁶⁴.

Κατά την διάρκεια της διήμερης ανάπτυξας φαίνεται, ότι οι Βενετοί ανέλυσαν προσεκτικά την αποτυχία της 9ης Απριλίου. Το κύριο πρόβλημα ήταν ότι οι νεόκτιστοι ξύλινοι πύργοι των Βυζαντινών τους έθεταν σε πλεονεκτική θέση και τους ενδυνάμωσαν, ώστε να κάμψουν όλες τις απόπειρες των Σταυροφόρων. Έπρεπε λοιπόν είτε να καταστραφούν, είτε να καταληφθούν. Για να καταστρέψουν τους πύργους αυτούς οι Βενετοί ετοίμασαν εύφλεκτες ύλες με σκοπό να τους πυρπολήσουν⁶⁵. Στην περίπτωση που δεν θα μπορούσαν να τους βά-

Villehardouin, § 238: "Mais por noz pechiez furent li pelerin resorti de l'assault." Το ηθικό τους όμως σύντομα αποκαταστάθηκε από το κήρυγμα του φραγγικού κλήρου. Clari, LXXXIII-LXXXIV. – E. I. Σταματιάδης, *Ιστορία*, 37. – J. Longnon, *Morée*, 45. – C. M. Brand, *Byzantium*, 254. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 180-181. – Αικ. Χριστοφιλοπόύλου, *Ιστορία*, 225. – I. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία*, 356.

64. Οι Φράγγοι ιππότες ήθελαν είτε να εγκαταλείψουν εντελώς τα σχέδιά τους και να συνεχίσουν το ταξίδι τους, είτε το πολύ να προσπαθήσουν να επιτεθούν ακόμα μια φορά εναντίον των τειχών, αλλά από την πλευρά της θάλασσας του Μαρμαρά, όπου οι Βυζαντινοί δεν ανύψωσαν τις οχυρώσεις με τις ξύλινες κατασκευές. Οι Βενετοί τους έπεισαν να μην πράξουν τούτο με το επιχείρημα ότι στην Προποντίδα εξ αιτίας του ισχυρού ρεύματος που κατευθύνεται από τον Βόσπορο προς τα Δαρδανέλλια δεν θα ήταν δυνατόν ούτε να πλησιάσουν με τα πλοία τους στα τείχη, ούτε να μείνουν στην θέση τους, στην περίπτωση που θα το κατάφερναν. Villehardouin, § 239: "Assez i ot de cels qui loerent que on alast d'autre part de la ville, de cele part ou ele n'ere mie hordee. Et li Venicien, qui plus savoient de la mer, distrent que, si il i aloient, li corranz de l'aigue les enmenroit contreval le Braz, si ne porroient lor vaissials arester. Et sachiez que il avoit de cels qui volsissent que li corranz les enmenast les vaissials contreval le Braz, ou li venz: a celz ne cassist u, mais qu'il partissent de la terre".

65. Ο Robert de Clari στην περιγραφή της τρίτης και τελικής επίθεσης των σταυροφόρων λεει ότι οι Βενετοί έριξαν εναντίον των ξύλινων πύργων το "feu gregeois", δηλαδή το υγρό πυρ. Clari, LXXIV. Ωστόσο δεν είναι σίγουρο να διέθεταν το 1204 ούτε οι Βενετοί ούτε οι Σταυροφόροι το κατεξοχήν όπλο των Βυζαντινών, οι οποίοι επίσης δεν το είχαν πια στην διάθεσή τους. Πιο πιθανόν να χρησιμοποιούσαν άλλες τότε γνωστές εύφλεκτες ύλες, π.χ. αναμμένους δαυλούς και βαρέλια γεμάτα με άσφαλτο, όπως άλλωστε αναφέρεται από το Χρονικό του Novgorod. Relation, 488:

λουν φωτιά, θα έπρεπε εκ νέου να προσπαθήσουν να τους καταλάβουν.

Ωστόσο ήταν φανερό ότι μπροστά στού ύψος των ξύλινων πύργων το αρχικό σχέδιο των Βενετών, το οποίο λειτούργησε πολύ καλά στις 17 Ιουλίου 1203, παρουσίασε αδύνατα σημεία. Το πλεονέκτημα της υψηλότερης θέσης δεν τους ανήκε πλέον. Τελικά οι Βενετοί κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο αριθμός των επιτιθεμένων πάνω στις γέφυρες δεν ήταν αρκετός, ώστε να υπερισχύσουν στις συνθήκες που επέβαλαν οι αντίπαλοί τους και για αυτό τον λόγο δεν ήταν σε θέση να καταλάβουν κατά την έφοδό τους την 9η Απριλίου τις επάλξεις των ξύλινων πύργων. Αποφάσισαν λοιπόν να εφαρμόσουν το τελευταίο τους επινόημα: έδεσαν τα μεγάλα τους πλοία με τις κρεμαστές γέφυρες σε ζευγάρια και κατ' αυτόν τον τρόπο αυξήθηκε ο αριθμός των επιτιθεμένων εναντίον κάθε πύργου, επειδή τώρα πια προς έναν πύργο θα κατευθύνονταν δύο κρεμαστές γέφυρες⁶⁶.

Δεν είναι αναγκαίο σε αυτό το σημείο να περιγράψουμε πλήρως την γνωστή και πετυχημένη επίθεση των σταυροφόρων στις 12 Απριλίου 1204⁶⁷, η οποία στη συνέχεια είχε καταστροφικές συνέπειες για τη συνοχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Αρκεί μόνο να λεχθεί ότι πέτυχε χάρη στο τελευταίο επινόημα των Βενετών και επίσης χάρη στις ευνοϊκές καιρικές συνθήκες. Αρχικά σύμφωνα με τις προθέσεις τους προσπάθησαν οι Βενετοί να πυρπολήσουν τους πύργους, αλλά αφού η ξύλινη δομή τους ήταν καλυμμένη με δέρματα βοδιών, η απόπειρα αυτή κατέληξε σε αποτυχία⁶⁸. Κατά το μεσημέρι όμως ο ευνοϊκός για τους σταυροφόρους βόρειος άνεμος⁶⁹ έσπρωχνε το ζευγάρι των πλοίων *Peregrina* και *Paradisus*⁷⁰ πιο κοντά στον πύργο και επέτρεψε στους στρατιώτες που βρίσκονταν πάνω στις κρεμαστές γέφυρες, πρώτα στον Βενετό Pietro Alberti και κατόπιν στον Φράγγο ιππότη André Durboise, να πηδήσουν στις

"бѣЧыкы (...) пахладенны смолинны и луЧинны заЖыгыше".

66. Villehardouin, § 240: "et lieroyent les nés, ou les eschieles estoient., II. et. II.: ensi assauroient. II. nés une tor, por ce qu'i orent veii que a cel jor n'avoit assailli que une nef a une tor, si estoit trop grevee chascune per soi: que cil de la tor estoient plus que cil des eschieles; et por ce si fu bons proposemenz que plus greveroient. II. eschieles a une tor que une. Ensi cum il fu devisé, si fu fait".

67. Βλ. τις σχετικές περιγραφές των γραπτών πηγών, Villehardouin, §§ 241-244. – Clari, LXXIV-LXXVI. – Χωνιάτης, 569-570. – Vyprávění, 342. Βλ. επίσης J. Longnon, *Morée*, 46. – C. M. Brand, *Byzantium*, 255. – D. E. Queller - T. F. Madden, *Conquest*, 181-182.

68. Clari, LXXIV: "si commencierent durement(...) à jeter feu gregeois aus tours ; mais ne s' y povoit prendre li feus".

69. Villehardouin, § 242. – Literæ, 450. – Devastatio, 12.

70. Villehardouin, § 242. – Vyprávění, 342. – Relation, 490. – Literæ, 450.

71. Villehardouin, § 242. – Clari, LXXIV. – Χωνιάτης, 569. – J. Longnon, *Morée*, 46. – C. M.

επάλξεις ενός πύργου και τελικά να τρέψουν τους Βυζαντινούς σε φυγή⁷¹.

Νέα στοιχεία στο ξήτημα των κρεμαστών γεφυρών

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επιστρέψουμε εκ νέου στο ξήτημα των κρεμαστών γεφυρών, επειδή οι αναφορές οι σχετικές με τη δεύτερη και τρίτη έφοδο των σταυροφόρων εναντίον των Βυζαντινών παρουσιάζουν νέα στοιχεία, τα οποία πιθανόν να θέσουν σε αμφισβήτηση την λύση που προαναφέραμε. Οι αναφορές αυτές δεν εξετάστηκαν παραπάνω λόγω της χρονολογικής σειράς τους και λόγω της προσπάθειάς μας να ιχνηλατήσουμε, ει δυνατόν, την ενδεχόμενη τεχνική εξέλιξη των κρεμαστών γεφυρών, δηλαδή αν οι γέφυρες στα βενετικά πλοία ήταν του ίδιου ή διαφορετικού τύπου κατά το διάστημα 1203-1204.

Έχει λεχθεί παραπάνω ότι οι γέφυρες το 1203 κατευθυνόντουσαν προς τα εμπρός, πέρα από την πλώρη των πλοίων. Ωστόσο από την αναφορά του Νικήτα Χωνιάτη σχετικά με την αποτυχημένη επίθεση των σταυροφόρων την 9η Απριλίου 1204 φαίνεται ότι τα πλοία πλησίαζαν τις ακτές και τα τείχη με την δεξιά ή αριστερή πλευρά τους⁷² και όχι με την πλώρη τους, όπως θα ήταν λογικό στην πρώτη περίπτωση. Σχετική είναι και η εντύπωση ότι οι γέφυρες ενδεχομένως ήταν τοποθετημένες σαν ένα είδος ξυγαριάς⁷³ και να μπορούσαν να κινηθούν σε όποια κατεύθυνση χρειαζόταν.

Σε μία άλλη περιγραφή, η οποία βρίσκεται στο κείμενο του Χρονικού του Novgorod, περιπλέκεται ακόμα περισσότερο το ξήτημά μας, διότι αναφέρονται δύο είδη κλιμάκων, «υψηλών» (высокие скалы) και «χαμηλών» (нижние скалы), τοποθετημένων με κάποιο τρόπο στα κατάρτια των πλοίων⁷⁴. Από τις «υψηλές κλίμακες» οι Σταυροφόροι έριχναν, σύμφωνα με την περιγραφή, ασταμάτητα πέτρες, λόγχες και βέλη κατά των Βυζαντινών οι οποίοι βρίσκονταν στα τείχη, και από τις «χαμηλές κλίμακες», που βρίσκονταν στο ύψος των επάλξεων των τειχών πηδούσαν πάνω τους και με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν κατόπιν να τις καταλάβουν⁷⁵. Αυτές οι δύο αντιτιθέμενες περιγραφές δεν υποβοη-

Brand, *Byzantium*, 255. – D. E. Queller – T. F. Madden, *Conquest*, 182.

72. Χωνιάτης, 568: "ἐπὶ τὴν πρός τὰ τείχη μεταβαίνουσι πλάστιγγα".

73. Χωνιάτης, 568: "ώς ἐπὶ ξυγοῦ".

74. Relation, 490.

75. Relation, 490-492: "и привлеке корабль къ стенам града и, и было скалы ихъ великыя яросль град, а ниже скалы равные заборомъ, и бояхутъ съ высокихъ скалъ,

θούν στη λύση του ξητήματος σε σχέση με τις κρεμαστές γέφυρες, με τον τρόπο που αναφέρθηκε παραπάνω.

Ωστόσο πιστεύουμε ότι αυτές οι περιγραφές δεν θέτουν σε αμφισβήτηση την προτεινόμενη λύση. Όσον αφορά την πληροφορία του Νικήτα Χωνιάτη είναι πιθανόν αυτός να έβλεπε άλλα πλοία, τα πιο μικρά ιππαγωγά πλοία, τα οποία είχαν ως στόχο να πυρπολήσουν τους ξύλινους πύργους, και τα συνχέει με τα πιο μεγάλα πέντε με τις γέφυρες. Για την πυρπόληση των πύργων τα υπόλοιπα πλοία ίσως να διέθεταν ένα είδος γερανών (ζυγαριών) που στις άκρες τους ήταν τοποθετημένες οι εύφλεκτες ύλες σε βαρέλια⁷⁶. Στη συνέχεια η ερμηνεία μας δεν βρίσκεται σε αντίθεση με το απόσπασμα του Νικήτα Χωνιάτη, διότι αναφέρεται πρώτον στις γέφυρες – «κλίμακες» και κατόπιν στα άλλα μηχανήματα που ήταν έτοιμα για την επικείμενη επίθεση κατά των τειχών, τα οποία θα ήταν αυτά και μόνον αυτά τοποθετημένα στη ζυγαριά και όχι αναγκαστικά οι κρεμαστές γέφυρες⁷⁷.

Η αναφορά του Χρονικού του Novgorod, η οποία περιγράφει δύο είδη κρεμαστών γεφυρών, φαίνεται να είναι λανθασμένη στο σημείο αυτό. Οι «ψηλές κλίμακες» πολύ πιθανόν να ήταν οι κρεμαστές γέφυρες τοποθετημένες ψηλά στα κατάρτια των βενετικών πλοίων, και οι «χαμηλές» δεν βρίσκονταν καθόλου στα καταστρώματα των πλοίων, αλλά πρόκειται για τις κανονικές κλίμακες, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι στρατιώτες που αποβιβάστηκαν κάτω από τα τείχη και προσπαθούσαν να τα καταλάβουν με μια πιο «κλασική» μέθοδο. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται και από την ίδια την περιγραφή, στην οποία αναφέρεται ότι από τις πιο μικρές γέφυρες έφτασαν οι σταυροφόροι μόνο στις επάλξεις των τειχών, και όχι των πύργων⁷⁸.

Τελικά υπάρχουν λόγοι καθαρά τεχνικής φύσεως, οι οποίοι προκαλούν μερικές επιφυλάξεις σχετικά με τον τρόπο, πώς δηλαδή θα μπορούσε κανείς να φτιάξει μια τέτοιου ειδούς κρεμαστή γέφυρα. Είναι σαφές ότι θα έμοιαζε αυτή

на градо Грыкы и Варягы каменiemъ и строЛами и суЛиЦами, а съ ниЖьихъ на град съЛт озоза».

76. Όπως προκύπτει από την αναφορά του Χρονικού του Novgorod, Relation, 488: "а на ионхъ [корабЛихъ] замысЛиша съвшивати бъЧькы Чересъ град, накладены смоЛины и ЛуЧины заЖьгъше, пустыша на хоромы". Βλ. επίσης την εικόνα 6 παρακάτω.

77. Χωνιάτης, 568: "Τὰ δ' ἐπὶ τούτοις ἀποσαλεύονται τῶν ἡμόνων τὰ μέγιστα τῶν ἀντιπάλων οκαφῶν, ἐφ' ὃν αἱ κλίμακες εὐτρεπεῖς καὶ δοσα τῶν δργάνων πρὸς τειχομαχίαν ἡτοίμασται καὶ ὡς ἐπὶ ζυγοῦ κατατείναντος ἐπὶ τὴν πρός τὰ τείχη μεταβαίνουσι πλάστιγγα".

78. Βλ. σημείωση 75 παραπάνω.

79. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, ότι σύμφωνα με την έρευνα του J. H. Pugor, η κεραία του

περισσότερο με το περίφημο *cornus* των ωμαϊκών τριήρεων, αλλά θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερη, αν λάβει κανείς υπόψη το γεγονός ότι οι Βενετοί χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή της ολόκληρης κεραίες⁷⁹ δεμένες δύο μαζί κατά το μήκος τους⁸⁰ με το ανάλογο βάρος. Επίσης οι γέφυρες αυτές θα έπρεπε αναγκαστικά να φτάνουν τις επάλξεις των πύργων, που ήταν τουλάχιστον 10 με 15 μέτρα μακριά από το πλοίο⁸¹ και περίπου 20 μέτρα ψηλά⁸² από τις βάσεις τους. Όταν όμως λάβουμε υπόψη το σίγουρα μεγάλο βάρος της γέφυρας αυτής είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πως θα μπορούσε να μετακινηθεί κάθετα προς την πλευρά ενός πλοίου, χωρίς αυτό στη συνέχεια να πάρει κλίση και να βυθιστεί.

Εκτός από τους λόγους αυτούς η κατασκευή μιας τέτοιου είδους γέφυρας θα απαιτούσε πιο μεγάλες και μόνιμες επεμβάσεις στην κατασκευή των πλοίων. Εντούτοις από τις αναφορές του Robert de Clari είναι φανερό ότι οι Βενετοί μπορούσαν να τοποθετήσουν και να αφαιρέσουν τις κρεμαστές γέφυρες από τους ιστούς των πλοίων τους με σχετική ευκολία και άνεση, γιατί τις κατέβασαν μετά την αποτυχημένη επίθεση την 9η Απριλίου και τις τοποθέτησαν εκ νέου στη θέση τους τρεις ημέρες αργότερα το πρώι της Δευτέρας της 12ης Απριλίου 1204⁸³, πριν αρχίσει η τελική αναμέτρηση η οποία έφερε τη νίκη στους σταυροφόρους.

Εξαιτίας αυτού δεν μπορούμε να ομιλούμε για οιζικές αλλαγές στη δομή των κρεμαστών γεφυρών κατά το διάστημα 1203 – 1204. Οι Βενετοί χρησιμοποιούσαν τις γέφυρες κάθε φορά που ήταν αναγκασμένοι να πράττουν τούτο από την εξέλιξη των γεγονότων.

πρωραίου ιστού είχε μήκος 25, 6 μ και η κεραία του μεσαίου ιστού 23,7 μ και διάμετρο 0,54 μ και 0,49 μ αντίστοιχα. J. H. Pryor, Ships. Part II, 288.

80. Βλ. την περιγραφή του Robert de Clari, που αναφέρεται στο κείμενο παραπάνω.

81. Η απόσταση αυτή είναι απλά μία εκτίμηση βασισμένη στην εντύπωση που σχετίζεται με τις περιγραφές των γραπτών πηγών και με την αναπαράστασή μας της κατασκευής της κρεμαστής γέφυρας των Βενετών στο κείμενο παραπάνω. Για έλλειψη πληροφοριών σχετικών με την τοπογραφία των ακτών του Κεράτιου Κόλπου βλ. σημείωση 4 παραπάνω.

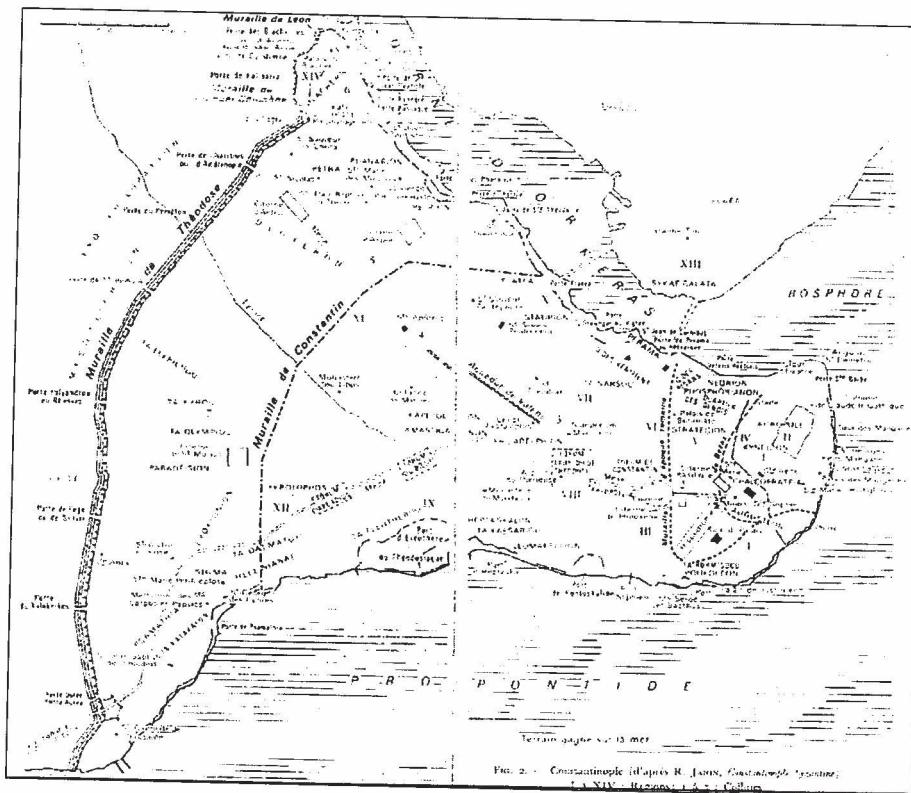
82. Βλ. το κείμενο το σχετικό με το ξήτημα των κρεμαστών γεφυρών των Βενετών και των κατασκευών πάνω στους πύργους και στα τείχη του Κεράτιου Κόλπου στο κείμενο παραπάνω. Βλ. επίσης την εικόνα 4 παραπάνω.

83. Clari, LXXIV: "Quand ce vint le lundi par matin (...) li Venicien refisent les pons de leur nefs".

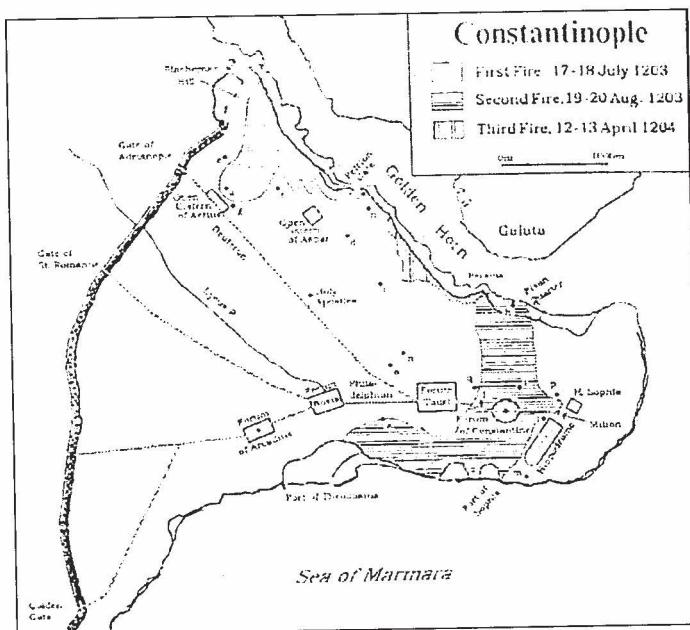
Συμπέρασμα

Τα γεγονότα των ετών 1203 και 1204 αποδεικνύουν ότι παρόλο που η Βυζαντινή Αυτοκρατορία βρισκόταν σε περίοδο κάμψης και παρακμής, διέθετε ακόμη αρκετές δυνάμεις να αναχαιτίσει και αυτή τη φορά την ορμή των εισβολέων. Δυστυχώς όμως αυτές οι δυνάμεις δεν χρησιμοποιήθηκαν στις κρίσιμες στιγμές με τον τρόπου που έπρεπε. Εντούτοις οι Σταυροφόροι διαπίστωσαν στις 9 και 12 Απριλίου 1204 ότι τα γηραιά τείχη της βυζαντινής πρωτευούσας με τις απαραίτητες στρατιωτικές δυνάμεις και μερικές αναβαθμίσεις θα μπορούσαν να γίνουν αξεπέραστα για αυτούς και τα επινοήματα, τα οποία είχαν εφαρμοστεί να είναι σχεδόν χωρίς αποτέλεσμα.

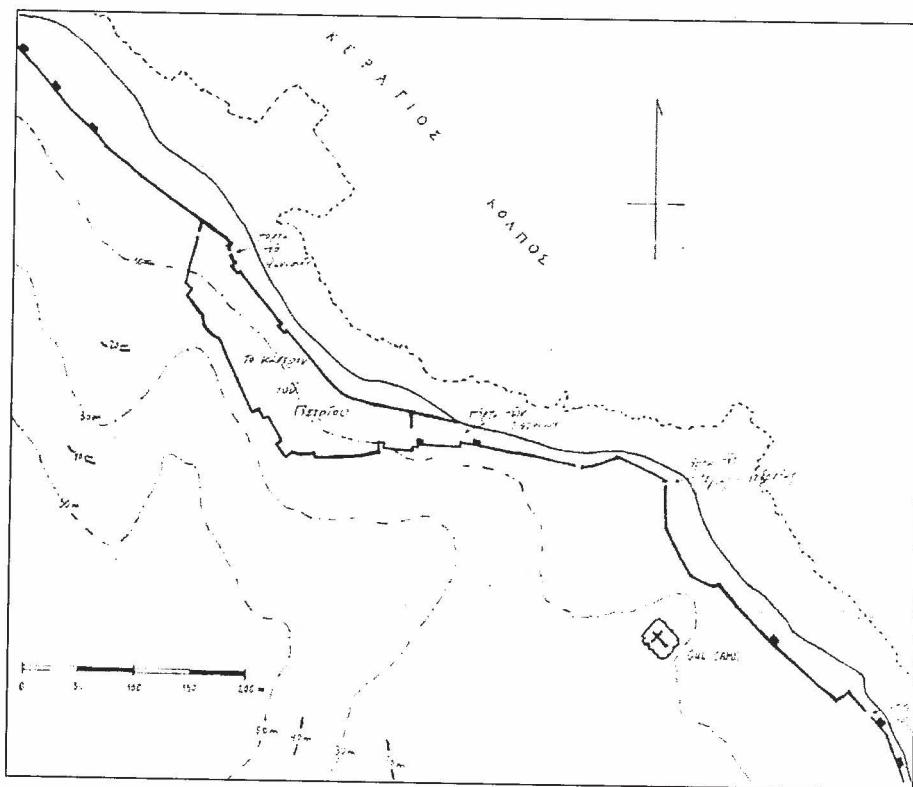
Από όσα προαναφέρθηκαν προκύπτει εύγλωττα το συμπέρασμα ότι το πιο σημαντικό στοιχείο που συνέβαλλε στην νίκη των σταυροφόρων ήταν οι κρεμαστές γέφυρες των Βενετών. Η κατασκευή τους ήταν ταυτόχρονα πολύ εύκολη και η χρήση τους πολύ αποτελεσματική. Εξάλλου μπορούσε κάθε φορά να προσαρμοστεί με σχετική ευελιξία ώστε να ανταποκρίνεται στις εκάστοτε νέες περιστάσεις.

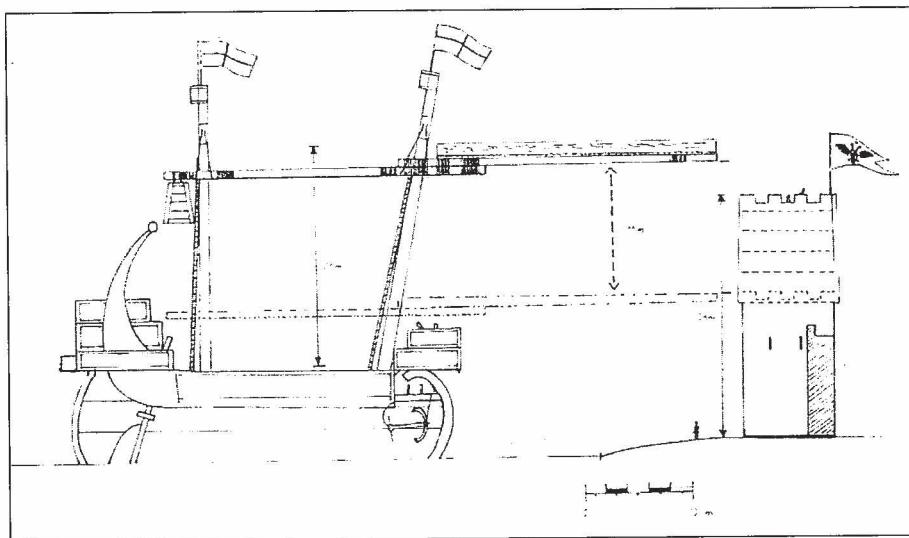
Εικόνα 1: Γενικός χάρτης της Κωνσταντινούπολης (G. Dagron, *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*.² Paris 1984).

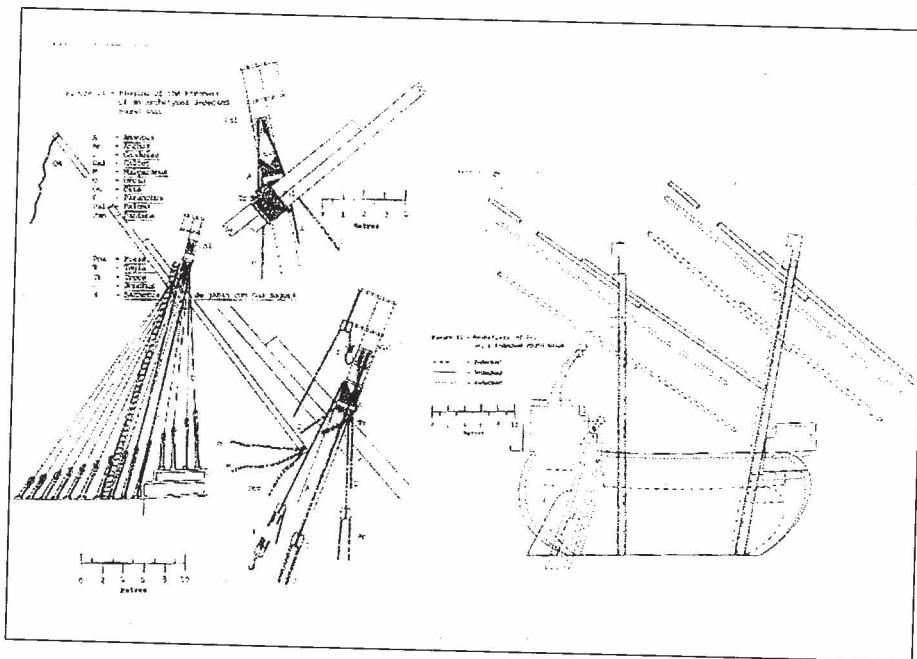
Εικόνα 2: Πυρκαγιές στην Πόλη κατά το διάστημα 1203-1204
(T.F. Madden, Fire, 93)

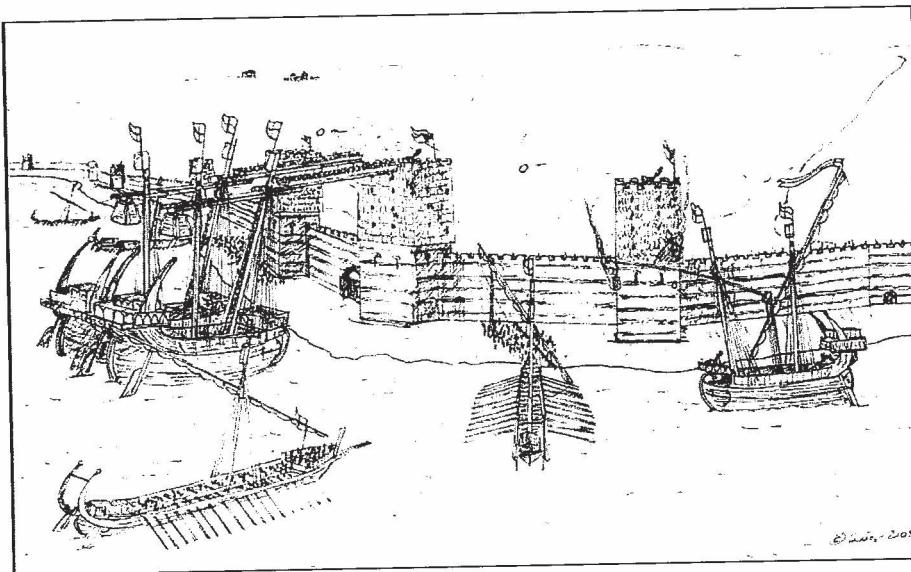
Εικόνα 3: Χάρτης της περιοχής των Πετρίων (σχέδιο του συγγραφέα).

Εικόνα 4: Ιδανική αναπαράσταση της κρεμαστής γέφυρας των Βενετών και της ξύλινης πάνω σε ένα πύργο κατασκεύης των Βυζαντινών (σχέδιο του συγγραφέα).

Εικόνα 5: Στοιχεία αναπαράστασης ενός πρότυπου μεταγωγικού μεσαιωνικού πλοίου του 13ου αιώνα από τον J. H. Pryor
(J. H. Pryor, *Ships*. Part III, 364, 369).

Εικόνα 6: Επίθεση των Σταυροφόρων κατά των τειχών του Κεράτιου Κόλπου στο ύψος της πύλης της Αγίας Θεοδοσίας στις 12 Απριλίου 1204 (σχέδιο του συγγραφέα).